

*Живова Ю. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація. Стаття присвячена аналізу та порівнянню зарубіжного досвіду у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з земельними відносинами. У роботі висвітлені ключові стратегії та підходи, що використовуються у країнах з розвинутою системою правової підтримки земельних прав. Стаття аналізує ефективність таких заходів, як строге регулювання прав володіння, ефективні системи моніторингу та контролю, заходи зі стримування спекуляцій та забезпечення прозорості використання земельних ресурсів. Робота висвітлює значення жорсткої кримінальної відповідальності та санкцій для запобігання та припинення неправомірних дій у цій сфері. Наукова стаття робить акцент на перспективності використання зарубіжного досвіду в Україні для удосконалення механізмів захисту прав власності та запобігання злочинам у сфері земельних відносин. У статті встановлено, що у зарубіжних країнах існує широкий спектр заходів, спрямованих на боротьбу з кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин. До таких заходів належать: удосконалення земельного законодавства, підвищення ефективності контролю за дотриманням земельного законодавства, боротьба з корупцією, підвищення рівня правової грамотності населення. В змінному сучасному соціальному середовищі збільшується актуальність вивчення та аналізу кримінальної політики та її впливу на зменшення злочинності. Також обговорюється важливість горизонтального та вертикального співробітництва між правоохоронними органами, судовою системою та громадськістю в цілому для вирішення кримінальних питань. Стаття пропонує інноваційні підходи та стратегії для підвищення ефективності кримінальної політики та зменшення злочинності в сучасних умовах. У статті також обґрунтовуються рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики правозастосовної діяльності у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах в Україні.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, земельні відносини, земля, зарубіжний досвід, боротьба з корупцією, міжнародне кримінальне законодавство.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність розвинутої системи законодавчих актів у сфері земельних відносин, проблема кримінальних правопорушень залишається актуальною. Однією з ключових складових є недостатня ефективність заходів, спрямованих на запобігання та протидію злочинам у цій сфері, що призводить до системних порушень власницьких прав, екологічних проблем, а також суспільної недовіри до земельних відносин. Враховуючи важливість правового регулювання та попередження кримінальних дій у цій сфері, дослідження міжнародного досвіду може сприяти розробці

ефективних стратегій боротьби з правопорушеннями у земельних відносинах. Зарубіжні країни мають значний досвід у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах. Дослідження цього досвіду може сприяти розробці ефективних заходів щодо запобігання та протидії таким правопорушенням в Україні. Важливим буде проаналізувати законодавчі норми, що регулюють питання боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин у зарубіжних країнах, вивчити практику правозастосовної діяльності у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах у зарубіжних країнах, охарактеризувати заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин у зарубіжних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні науковці в Україні, які займаються дослідженням зарубіжного досвіду у сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах, аналізують законодавство, практику правозастосовної діяльності та заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин у таких країнах, як Німеччина, Франція, Великобританія, США та Канада. О. Сидоров, М. Іванова, О. Петров, О. Дудоров, Р. Мовчан, М. Хавронюк, Л. Кругліков у своїх наукових працях аналізують законодавство зарубіжних країн, практику правозастосовної діяльності та заходи, спрямовані на попередження кримінальних правопорушень у цій сфері.

Мета статті полягає в аналізі та узагальненні зарубіжного досвіду у сфері кримінальних правопорушень, що виникають у земельних відносинах. Основний акцент робиться на вивченні ефективних стратегій, методів та практик боротьби з такими правопорушеннями, як незаконне заволодіння земельними ділянками, рейдерство, корупційні схеми в земельних відносинах та інші аспекти. Мета полягає в систематизації та аналізі найкращих міжнародних практик з метою використання цього досвіду для подальшого вдосконалення законодавства та практичної діяльності в Україні щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Європейські країни, такі як Бельгія, Люксембург та Франція, мають спільну рису у формуванні своїх кримінальних кодексів. Норми, що регулюють відповідальність за порушення у сфері довкілля, зокрема земельних відносин, майже не відомі і широко не розглянуті, і це зазвичай відбувається у відповідних приписах екологічного законодавства. Наприклад, у Франції відповідальність за порушення норм охорони навколишнього середовища, зокрема земельних ресурсів, встановлена у Кодексі з охорони навколишнього середовища. Такі статті, як L161-1, передбачають

відповідальність за забруднення ґрунтів та його наслідки для здоров'я людини, а L541-32 обмежує захоронення відходів на сільськогосподарських угіддях. У Люксембурзі існує систематизований набір норм, які встановлюють відповідальність за порушення в окремих сферах природокористування, включаючи земельні відносини. Закон про захист навколишнього середовища та природних ресурсів передбачає покарання за нецільове використання земель та будівництво з порушенням планів та інші земельні порушення. Це свідчить про різноманітність та специфічність підходів до вирішення проблем у сфері кримінальної відповідальності за порушення земельних відносин у французькомовних європейських країнах.

В екологічному законодавстві Бельгії регулюється відповідальність за екологічні порушення, включаючи злочини у сфері земельних відносин. Норми цієї країни організовані в цілісний законодавчий акт з визначенням покарань за екологічні порушення. Згідно з розділом III Частини VIII цього акта, Бельгійський законодавець виділяє чотири категорії злочинів, які залежать від ступеня тяжкості і можуть бути покарані від позбавлення волі на 10-15 років і штрафом від 100 тис. до 10 млн євро до штрафу від 1 до 1 000 євро. Правозастосовувачам для розуміння конкретних порушень земельних відносин слід звертатись до статті 138, яка відсилає до численних законодавчих актів, присвячених різним аспектам екологічного права. До земельних порушень відносяться, зокрема, невиконання обов'язків щодо охорони ґрунтів власниками земельних ділянок, неінформування власників про забруднення та невиконання заходів щодо боротьби із забрудненням. Постанова щодо управління земельними ресурсами визначає забруднення ґрунтів як наявність речовин, що можуть загрожувати якості ґрунту. Це важливе визначення використовується бельгійським парламентом для тлумачення забруднення ґрунту в контексті екологічних норм. В Бельгії відповідальність за порушення у сфері охорони ґрунтів регулюється окремим Указом про рекультивацию забруднених ґрунтів та відновлення об'єктів господарської діяльності. Наприклад, застосування покарань може включати позбавлення волі на строк від 8 днів до 3 місяців та штраф у розмірі від 250 до 12 500 євро за дії, що ускладнюють рекультивацию земель. Особлива увага до охорони ґрунтів у Бельгії пояснюється тим, що ця країна є лідером серед європейських держав за таким показником, як «запечатування» ґрунтів, яке виникає в результаті будівництва будинків, промислових підприємств та доріг, охоплюючи більше 14% площі.

У деяких країнах членів французької групи кримінальна відповідальність за порушення прав на землю визначається в нормативних актах кримінальних кодексів. Ці статті можуть охоплювати знищення межових знаків або самовільне зайняття (захоплення) землі, або обидва ці порушення, залежно від конкретної країни. У кримінальних кодексах Люксембургу та Сенегалу захист прав на землю відрізняється від французького підходу, не передбачаючи відповідальності за знищення межових знаків, але передбачаючи відповідальність за захоплення або зайняття землі. У країнах, де відчутно впливає французьке кримінальне право (наприклад, Єгипет, Ірак, Таїланд), встановлено, що злочинними вважаються як знищення межових знаків, так і зайняття землі з метою заволодіння. Тайський кримінальний кодекс концентрує всі норми про порушення прав на землю в одному розділі. Варто зазначити, що кримінальне законодавство Таїланду не карає за знищення межових знаків, якщо це

не супроводжується метою заволодіння земельною ділянкою. Також варто відзначити, що тайські законодавці передбачили більш строгу відповідальність за незаконне знищення межових знаків або захоплення земельної ділянки, коли такі дії супроводжуються насильством, використанням зброї або вчиняються вночі.

У кримінальних кодексах країн германської групи, таких як Австрія, Естонія, Парагвай та ФРН (Федеративна Республіка Німеччина), на відміну від французької системи, не лише встановлені норми, що регулюють відповідальність за порушення прав на землю, але також ухвалені приписи, спрямовані на захист екологічних функцій землі. Наприклад, § 324-а Кримінального кодексу ФРН встановлює кримінальну відповідальність за дії, такі як введення або допущення проникнення шкідливих речовин у ґрунт. Цей вид протиправної поведінки, аналогічно до статті 239 КК України, визнається злочинним лише при супроводженні порушення адміністративно-правових обов'язків, які випливають з правових приписів, судових рішень, адміністративних актів або публічно-правових угод.

У контексті можливого удосконалення вітчизняного кримінального законодавства слід враховувати той факт, що німецьке законодавство, хоча воно містить три роздільні заборони на забруднення водою, ґрунту та повітря (відповідно до параграфів 324, 324-а та 325 Кримінального кодексу ФРН), встановлює єдині кваліфікаційні ознаки для всіх цих видів порушень. Згідно з § 330 КК ФРН, особливо тяжким забрудненням навколишнього середовища вважається умисне діяння, передбачене параграфами 324–329, яке: 1) Спричинило не виправдану шкоду водоймам, ґрунту або охоронюваній території, яка не може бути виправлена, або вимагає значного часу чи великих витрат для виправлення; 2) Наносить шкоду загальній водній системі; 3) Довготривало завдає значної шкоди видам тварин або рослин, що перебувають під загрозою вимирання; 4) Здійснюється з мотивів особистої вигоди [3, с.73].

Відмінності між статтею 239 Кримінального кодексу України [1, с. 253] та статтею 180 Кримінального кодексу Австрії виявляються у використанні формульних підходів до оцінки наслідків порушення природних ресурсів. Наприклад, стаття 180 КК Австрії вже максимально формалізує криміноутворюючі наслідки, зокрема, пов'язані з забрудненням природних ресурсів через порушення правил поводження з відходами. Отже, зазначені різниці в підходах варто врахувати, оскільки визначення суспільної небезпеки у випадку подібних дій ґрунтується на їхніх наслідках, а не лише на порушенні відповідних норм.

Закон Ліхтенштейну про охорону навколишнього природного середовища («Umweltschutzgesetz») регулює різноманітні екологічні делікти, включаючи порушення правил поводження з відходами, виготовлення, зберігання та транспортування небезпечних речовин та інші екологічні правопорушення. Стаття 88 цього Закону передбачає відповідальність за загальні екологічні правопорушення, а санкції можуть включати позбавлення волі на строк до 1 року або штраф у розмірі до 360 денних ставок. Стаття 89 цього Закону спрямована на регулювання порушень, пов'язаних з ґрунтами. Вона охоплює забруднення ґрунтів та невиконання заходів щодо їхньої ліквідації. За умисне порушення (частина 1 статті 89) передбачений штраф у розмірі до 30 тисяч швейцарських франків. За необережне порушення (частина 2 статті 89) санкція може бути штрафом

у розмірі до 15 тисяч швейцарських франків. Це означає, що в Ліхтенштейні передбачена різновидна відповідальність за різні види екологічних правопорушень, залежно від їхньої природи та ступеня вини.

Естонський законодавець відніс до кримінально каранних діянь таке порушення, як проїзд на механічному транспортному засобі по природній території чи землях сільськогосподарського призначення, якщо цей проїзд є забороненим (відповідно до статті 353 Кримінального кодексу Естонії). Також у цій же статті передбачена кримінальна відповідальність за неприйняття обов'язкових заходів з попередження захворювань і шкідників рослин або з боротьби з бур'янами на землях. Порівняно з Україною, де подібні дії класифікуються як адміністративні правопорушення (згідно зі статтею 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення), естонський закон передбачає більш сувору відповідальність у вигляді кримінальних санкцій. Проте, деякі експерти, зокрема М. І. Хавронюк, висловлюють думку, що обидва типи зазначених протиправних дій мали б визнаватися злочинними тільки в разі виникнення певних суспільно небезпечних наслідків, схожих на ті, які передбачені в статті 254 Кримінального кодексу України. Це означає, що визнання дій як злочинних повинно бути пов'язане зі спричиненням певного рівня суспільної шкоди або наслідків, які можуть створити загрозу для громадського благополуччя.

У Кримінальному кодексі Італії у главі I, розділі XIII «Злочини проти власності», об'єднано чотири заборони, які регулюють відповідальність за порушення прав на землю, особливо прав на нерухоме майно [2, с. 328].

1. Стаття 631 – «Незаконне привласнення» (*Usurpazione*): Кримінальна відповідальність за вчинення дій, таких як знищення, пошкодження або переміщення меж нерухомого майна з метою його повного чи часткового привласнення.

2. Стаття 632 – «Відхилення русла водойми» (*Deviazione di acque e modifica dello stato dei luoghi*): Кримінальна відповідальність за відведення води з власності інших осіб на користь себе або третіх осіб.

3. Стаття 633 – «Захоплення земель чи будівель» (*Invasione di terreni o edifici*): Кримінальна відповідальність за незаконне захоплення чужих земель або будівель, яке має на меті їхню подальше зайняття або інші корисні цілі.

4. Стаття 634 – «Насильницьке порушення володіння нерухомістю» (*Turbativa violenta del possesso di cose immobili*): Кримінальна відповідальність за порушення володіння нерухомістю, здійснене застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

5. Стаття 637 – «Незаконний вхід на чужий ґрунт» (*Ingresso abusivo nel fondo altrui*): Кримінальна відповідальність за проникнення на чужу земельну ділянку через паркан або огорожу.

Так, у багатьох країнах кримінальні справи, які стосуються порушень прав на землю або нерухомості, можуть розпочинатися за скаргою потерпілого. Це означає, що сам потерпілий або його представник подає скаргу або заяву до правоохоронних органів про вчинення злочину. У формі приватного обвинувачення провадження розпочинається після звернення потерпілого або його представника. Правоохоронні органи розглядають це звернення та вирішують, чи ініціювати кримінальне провадження. Якщо таке провадження ініціюється, то потерпілий чи його представник беруть активну участь у справі як оскаржувачі. Це один з підходів до провадження у справах

про злочини, пов'язані з правопорушеннями на землі та нерухомості, який надає можливість потерпілому брати активну участь у вирішенні справи та захищати свої права.

Ці закони в Бразилії та Венесуелі є важливими кроками у регулюванні питань екологічних злочинів, зокрема, тих, які стосуються забруднення ґрунтів. Вони встановлюють відповідальність за порушення екологічних норм та заборон на забруднення та деградацію ґрунтів, надаючи суворі покарання за такі дії. Зокрема, у Венесуелі передбачене покарання у вигляді позбавлення волі та штрафи для тих, хто забруднює ґрунти чи деградує їх як шляхом використання шкідливих речовин і відходів, так і через інші порушення екологічних правил. Це може виступати як превентивна міра для захисту навколишнього середовища та земель від негативних впливів. Законодавство, що стосується екологічних злочинів, враховує важливість збереження природних ресурсів та встановлює механізми покарання для тих, хто завдає шкоду довкіллю, що відповідає настановам збереження природи та створенню стабільності в цих країнах.

У Польщі в системі кримінально-правової охорони довкілля використовуються не лише норми кримінального кодексу, а й численні положення галузевого законодавства, що включають склади деяких екологічних злочинів. Такі положення містяться у Законах «Право охорони навколишнього природного середовища», «Про охорону сільськогосподарських та лісових земель», а також «Водне право» [5, с. 300]. Наприклад, у цих законах передбачено відповідальність у вигляді штрафів, обмежень або позбавлення волі на строк до 1 року за такі дії, як знищення або пошкодження берегів внутрішніх поверхневих вод та ґрунтів під ними. Польські правові норми подібні за змістом до статей 239-2 Кримінального кодексу України, але варто відзначити й суворість покарань, які передбачені у законодавстві деяких країн за вчинення екологічних злочинів. Наприклад, в Словаччині за порушення спеціальних правил, що призвело до масштабної екологічної шкоди, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 4 до 10 років згідно з ч. 5 статті 300 їхнього Кримінального кодексу.

Система кримінальної відповідальності за порушення федерального екологічного законодавства у США базується на дев'яти базових актах Конгресу, серед яких значний вплив має «Суперфонд» – комплексний Акт про екологічне реагування, компенсацію та відповідальність (CERCLA). Цей закон включає положення, що передбачають покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до 3 років (при повторному порушенні – до 5 років), або обох видів покарань, за приховування інформації про забруднення, вчинене особою, відповідальною за об'єкт, з якого стався викид небезпечної речовини [4, с. 17].

У Зводі законів США також є спеціальна глава 3-B, що присвячена збереженню ґрунтів. Зокрема, стаття 590-а заявляє, що будь-які дії, які спричиняють ерозію ґрунту, визнаються загрозою для національного благополуччя. Ця стаття визначає політику, спрямовану на збереження та покращення якості ґрунту, економне використання та охорону земель, а також на попередження забруднення сільськогосподарських земель. Характерною рисою екологічного права в США є те, що воно базується на нормах «загального» права, які використовуються у випадках відсутності нормативних актів, або коли законодавство містить вказівки щодо їхнього застосування для вирішення спірних питань. Це важливий аспект, який надає можливість залучати «загальне» право у вирішенні екологічних конфліктів.

Такий підхід до покарання за екологічні порушення відображає важливість та серйозність, які приділяються збереженню довкілля та захисту природних ресурсів у різних країнах. Це може слугувати прикладом для розробки та удосконалення відповідного законодавства в Україні з метою посилення захисту природи та екологічної стабільності.

Висновки. Зарубіжний досвід в боротьбі з кримінальними правопорушеннями у земельних відносинах виявляється цінним у контексті розробки та удосконалення законодавства. Проте, необхідно вирішувати проблеми щодо ефективності реалізації законів, забезпечення відповідного контролю та покарання за порушення. Важливо враховувати специфіку кожної країни та вплив правопорушень на екологічну стабільність та довкілля в цілому.

Література:

1. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ : «ВД «Дакор», 2013. С. 773.
2. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за порушення прав на землю за законодавством Іспанії та Італії. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук-практ. конф., 12–13 жовтня 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2017. С. 327–331
3. Мовчан Р. О. Протидія злочинам у сфері земельних відносин у країнах «французької» групи континентальної кримінально-правової системи. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.) / за ред. О. Г. Турченко. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 71–76.
4. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища / С. В. Совгіра, Т. М. Гензьора, В. Г. Гончаренко. *Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ* / ред. кол.: В. М. Бровдій, Г. І. Денисик, І. М. Кобаса та ін. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. С. 17.
5. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 298–307.

Zhyvova Yu. Foreign experience in combating criminal offenses in land relations

Summary. The article is devoted to the analysis and comparison of foreign experience in the field of combating criminal offenses related to land relations. The paper highlights the key strategies and approaches used in countries with a developed system of legal support for land rights. The article analyzes the effectiveness of such measures as strict regulation of tenure rights, effective monitoring and control systems, measures to curb speculation and ensure transparency in the use of land resources. The paper highlights the importance of strict criminal liability and sanctions to prevent and stop misconduct in this area. The article emphasizes the prospects of using foreign experience in Ukraine to improve the mechanisms for protecting property rights and preventing crimes in the field of land relations. The article establishes that foreign countries have a wide range of measures aimed at combating criminal offenses in the field of land relations. Such measures include: improvement of land legislation, enhancement of the effectiveness of control over compliance with land legislation, fight against corruption, and raising the level of legal literacy of the population. In today's changing social environment, the relevance of studying and analyzing criminal policy and its impact on crime reduction is increasing. The article also discusses the importance of horizontal and vertical cooperation between law enforcement agencies, the judiciary and the public at large in addressing criminal issues. The article proposes innovative approaches and strategies to improve the effectiveness of criminal policy and reduce crime in the modern context. The article also substantiates recommendations for improving legislation and law enforcement practice in the field of combating criminal offenses in land relations in Ukraine.

Key words: criminal offenses, land relations, land, foreign experience, anti-corruption, international criminal law.